

Світлана КОРЖИК,

*голова Летичівської територіальної організації
Національної спілки краєзнавців України, науковий
співробітник Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України при Кам'я-
нець-Подільському національному університеті імені
Івана Огієнка, Почесний краєзнавець Хмельниччини,
магістр державного управління, генеалог*

ЛЕТИЧІВЩИНА 100 РОКІВ ТОМУ. РІК 1926

У статті здійснено комплексний історико-статистичний аналіз соціально-економічного, адміністративного та етносоціального стану Летичівщини у 1926 році. На основі опрацювання матеріалів Всесоюзного перепису населення 1926 року, статистичних звітів Проскурівської округи та архівних фондів РАГСу (ДАХМО), реконструйовано цілісну картину життєдіяльності регіону в період найвищого розквіту нової економічної політики. Дослідження охоплює ключові аспекти функціонування Летичівського та Меджибізького районів: демографічні показники, трансформацію ідентичності мешканців, стан сільського господарства, кустарних промислів та кооперативного руху. Особливу увагу приділено гуманітарній сфері – розгалуженості мережі народної освіти, специфіці функціонування дитячих містечок для сиріт та стану охорони здоров'я. Наукова новизна роботи полягає у введенні до наукового обігу деталізованих цифрових та персональних даних щодо містечка Летичів і сільських рад району, що дозволяє висвітлити рельєфний портрет подільського соціуму перед початком масштабної колективізації.

Ключові слова: Летичівщина, 1926 рік, Проскурівська округа, історія Поділля, містечко Летичів, Меджибізький район, перепис населення, НЕП, соціальна антропологія, українізація, архівні джерела.

Вивчення мікроісторії окремих регіонів України крізь призму статистичних та архівних даних дозволяє не лише ре-

конструювати події минулого, а й зрозуміти логіку соціальних процесів, що формували сучасне обличчя нашої держави. Летичівщина як історико-географічний осередок Поділля у 1926 році перебувала у точці динамічної рівноваги, коли традиційний триб життя селянства ще зберігав свою автентичність, але вже зазнавав перших системних впливів радянської модернізації [1, с. III].

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю пересмислення історичного досвіду Летичівського району в міжвоєнний період, що є важливим для збереження регіональної ідентичності та заповнення білих плям у краєзнавчих дослідженнях Подільського краю.

Наукова новизна дослідження полягає у залученні раніше малодоступних статистичних матеріалів Проскурівського окружного статистичного бюро, що дають змогу деталізувати демографічний та економічний портрет Летичівщини станом на 17 грудня 1926 року [2, с. 3]. У статті вперше здійснюється спроба комплексного поєднання кількісних показників перепису з аналізом інституційної мережі району та первинними актовими записами цивільного стану, що дозволяє побачити тогочасну повсякденність через долі конкретних мешканців [3, арк. 1].

Методи дослідження базуються на принципах історизму та наукової об'єктивності, що дозволяє розглядати Летичівський район як цілісний соціально-економічний організм. У роботі використано порівняльно-історичний метод для аналізу динаміки змін у районі, а також статистичний метод, який став ключовим при опрацюванні первинних цифрових даних перепису населення та економічних звітів [1, с. 5].

Джерельна база статті сформована на основі синтезу опублікованих статистичних матеріалів, нормативно-правових актів та архівних документів, що забезпечує багатогранність наукового пошуку. Ключовим сегментом виступають статистичні видання 1926–1927 років, зокрема «Матеріяли до опису округ УСРР: Проскурівська округа» [1] та «Список населеним місцям Проскурівщини» [2], де, зокрема, міститься пряме підтвердження функціонування у Летичеві єврейської національної селищної

ради [2, с. 67]. Правове поле, у якому діяла тогочасна Летичівщина, реконструйовано за допомогою «Збірника узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України», що регламентував роботу сільрад, умови праці наймитів, санітарні норми для шкіл та амбулаторій, а також порядок нотаріальних дій у райвиконкомх [4; 5].

Важливим доповненням стали документи Державного архіву Хмельницької області, представлені книгами реєстрації актів цивільного стану Летичівського РАГСу (фонд Р-6438), а також фондами виконавчих комітетів Летичівської та Меджибізької районних рад (ф. Р-2154, ф. Р-3591), що містять протоколи сесій, списки депутатів та економічні характеристики районів [3; 6]. Особливу цінність для вивчення соціальної динаміки селянства становлять матеріали комітетів незаможних селян (КНС), що зафіксовані у фонді Р-1797, дозволяючи простежити процеси класового розшарування та реалізацію земельної політики на місцях [6, с. 140].

Проведення Всесоюзного перепису населення 1926 року на Летичівщині. для Летичівського та Меджибізького районів безпрецедентною за масштабами технічною та статистичною операцією, покликану внести повну ясність у питання чисельності та соціального складу людності після тривалого періоду суспільних потрясінь Організація та проведення Всесоюзного перепису населення, що розпочався 17 грудня 1926 року, стали [2, с. 3]. Відповідальність за виконання цього завдання на теренах краю було покладено на Проскурівське окружне статистичне бюро, яке діяло за безпосереднім дорученням Президії Округового Виконавчого Комітету, залучаючи до роботи широкі кола районних та сільських працівників. Складність процесу полягала не лише у зборі первинних даних, а й у необхідності чіткої класифікації населених місць, що вимагало від реєстраторів детального опису кожного хутора, лісової будки чи залізничної казарми, аби уникнути подвійного обліку або пропусків окремих господарств [2, с. 5].

Методологічні засади перепису передбачали поділ населених пунктів на міські та сільські, що для Летичева та Меджибожа

означало включення до їхньої статистичної межі всіх прилеглих територій, які мали з містечками безпосередній господарський зв'язок. Особливістю цього перепису було використання методу самообчислення в містах та опитування в сільській місцевості, що дозволяло досягти максимальної точності у фіксації таких показників, як рідна мова, грамотність та зайнятість населення [1, с. 5]. Попри технічні труднощі та значний час, необхідний для остаточної розробки матеріалів, попередні підсумки були опубліковані вже у 1927 році, надавши управлінцям та дослідникам унікальний інструментарій для планування подальшого розвитку регіону. Використання цих джерел сьогодні дозволяє нам верифікувати дані про передмістя Летичева, такі як Покасівка чи Заволок, не просто як географічні назви, а як зафіксовані державним обліком осередки життя, що формували соціокультурне обличчя Летичівщини сторічної давнини.

Успішна реалізація перепису на теренах Летичівщини стала результатом роботи персоналізованої мережі фахівців, чії імена зафіксовані у «Списку керівного переписового персоналу». Безпосереднє кураторство над III переписовим відділом, до складу якого входили Летичівський, Деражнянський, Вовковинецький та Михайпільський райони, здійснював керівник Г. М. Бахметєв. На міському рівні за якість збору даних у містечку Летичів відповідали інструктори Р. О. Ройтберг та І. С. Власів. Водночас у сільських місцевостях Летичівського району за методичний супровід та контроль реєстраторів відповідали інструктори Б. Брюсов, Д. Горбатюк та А. Войчук. Процес у сусідньому Меджибізькому районі координували інструктор по місту М. М. Горовиц та інструктори по сільських дільницях О. Морар і Г. Слободянюк [2, с.12-13]. Саме ці особи забезпечували дотримання вимог Всесоюзного перепису, що дозволило отримати верифіковані дані про тогочасний стан регіону.

Для об'єктивного відтворення історичного ландшафту Летичівщини у 1926 році необхідно розглядати цей регіон як складну систему, що складалася з двох адміністративних одиниць – Летичівського та Меджибізького районів Проскурівської округи.

Згідно – зі статистичними даними таблиці «Загальна кількість населення та його національний склад», площа Летичівського району становила 500,1 кв. км, тоді як територія Меджибізького району складала 446,6 кв. км [1, с. 1].

Адміністративна мережа регіону, зафіксована у таблиці «Адміністративний поділ та населені пункти», характеризувалася наявністю 21 сільської ради у Летичівському районі, що охоплювали 52 населених пункти, та 17 сільських рад у Меджибізькому районі, де нараховувався 31 населений пункт [1, с. 1]. Загальна кількість господарств у сільських місцевостях Летичівського району становила 7 402, а в Меджибізькому – 5 987 одиниць [1, с. 1]. Окремо слід зауважити, що в містечках регіону була зафіксована значна кількість приватних володінь: 792 у Летичеві та 749 у Меджибожі [1, с. 1].

Внутрішня структура селища міського типу Летичів вирізнялася складним поділом на історичні та господарські частини. Окрім основної забудови («в стислому значенні»), яка нараховувала 572 домоволодінь, до складу містечка входили передмістя Заволок (166 домоволодінь), Залятичівка (238 домоволодінь) та Покасівка (265 домоволодінь) [2, с. 21]. Додатково статистикою зафіксовані дрібніші пункти: Лісова будка (1), Хут. Цегельня (14) та Щедрівські хут. (19 домоволодінь) [2, с. 21]. Загалом у Летичеві нараховувалося 1 275 домоволодінь та 1 518 житлових квартир [2, с. 21].

Містечко Меджибіж мало аналогічну структуру, де окрім центральної частини (878 домоволодінь) важливу роль відігравали передмістя Ставниця (439 домоволодінь) та Требухівці (407 домоволодінь) [2, с. 21]. Разом у Меджибожі було зафіксовано 1 724 домоволодінь, що забезпечували проживання 2 893 сімей [2, с. 21]. Важливою рисою тогочасного устрою було функціонування національних адміністративних одиниць, зокрема у списках прямо вказано на існування Летичівської селищної ради як єврейської національної одиниці [2, с. 67].

Ключовим етапом у формуванні адміністративного обличчя регіону стало законодавче закріплення статусу місцевих ор-

ганів влади, що знайшло відображення у Постанові ВУЦВК і РНК УСРР від 24 лютого 1926 року «Про встановлення точного реєстру селищних рад на терені УСРР» [4, с. 272]. Відповідно до цього акта, Летичів було офіційно включено до переліку залюднених пунктів Проскурівської округи, у яких функціонували селищні ради, що виокремлювало його з-поміж звичайних сільських поселень та надавало місцевій владі розширені юридичні інструменти для регулювання питань соціальної інфраструктури й міського господарства. Трансформація Летичівської сільської ради у селищну стала фактичним визнанням міського статусу поселення, що дозволило громаді вийти на шлях самостійного бюджетного планування та управління муніципалізованим житловим фондом і місцевими промислами.

Березень 1926 року став переломним моментом у завершенні радикальної адміністративної реформи, коли із прийняттям Постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 17 березня було офіційно ліквідовано Подільський губерніяльний виконавчий комітет [5, с. 250]. Для Летичева ця подія означала остаточне скасування губернського поділу та закріплення статусу районного центру в межах зміцнілої Проскурівської округи, що мало на меті наближення радянських органів до потреб населення та посилення ролі районних виконавчих комітетів як ключових ланок управління.

Етнодемографічна структура та національно-мовна ідентичність. Етнічний ландшафт регіону у 1926 р. характеризувався домінуванням українців: 27 826 осіб (80,8%) у Летичівському та 28 554 особи (82,4%) у Меджибізькому районах. Другою за чисельністю групою були євреї (7,7% та 13,8% відповідно). Поляки мали значну питому вагу лише на Летичівщині – 3 162 особи (9,2%), тоді як на Меджибіжчині їх нараховувалося лише 142 особи (0,4%) [1, с. 1].

Специфіка міських поселень демонструвала іншу пропорцію: у Летичеві українці становили 48,7%, а євреї – 42,9%; у Меджибожі єврейська домінанта була визначальною – 67,55% мешканців (5 520 осіб) [2, с. 3]. Компактність розселення громад дозволила сформувати національні адміністративні одиниці:

польські Білецьківську та Майдано-Вербецьку сільради на Летичівщині, а також Меджибізьку селищну раду зі статусом єврейської [2, с. 67].

Аналіз мовної ідентичності свідчить про високу стійкість української мови, яку в обох районах назвали рідною 82,2–82,8% населення, що перевищує кількість етнічних українців. Це підтверджує активні процеси українізації інших етносів (зокрема, у Летичівському районі 496 представників нацменшин визнали українську мову рідною). Рівень збереження рідної мови був найвищим серед євреїв (95–99%), натомість польська громада демонструвала вищий ступінь асиміляції: лише 76% етнічних поляків вказали рідною польську мову [1, с. 1].

Демографічний зріз та поселенська структура сільських рад. Аналіз матеріалів перепису [2, с. 43–46] дозволяє реконструювати реальне наповнення кожної адміністративної одиниці регіону, де за назвою сільської ради (С.Р.) стоїть мережа сіл та дрібних хуторів.

1. Летичівський район: Білецька С.Р. (с. Білецьке – 1075 осіб, 2 хутори, сторожка); Бохнянська (с. Бохни – 1247, 3 хутори); Варинецька (с. Варинка – 851, 2 хутори); Вербецька (с. Вербка – 1379, 2 хутори); Війтівецька (с. Війтівці – 1954, 2 хутори); Горбасівська (с. Горбасівка – 1190, с. Чубарево – 331); Гредчинецька (с. Гредчинці – 1035, госп. Гредчинецьке – 17); Залятичівська (передмістя Залятичівка – 1213, сторожка); Івонинецька (с. Івонинці – 909); Козачанська (с. Козачки – 1144, 5 хуторів: Адамишино, Анютино, Дідаки, Ковалі, Червоне); Кудинська (с. Кудинка – 970, с. Свічна – 276, х. Сіножать); Летичівська (смт Летичів – 3916, передмістя Покасівка – 1428, Міські та Щедрівські хутори); Майдано-Вербецька (с. Майдан-Вербецький – 1088); Поповецька (с. Попівці – 1859, радгосп – 105); Руднянська (с. Рудня – 1005, с. Заволок – 747, 2 хутори); Сахнянська (с. Сахни – 822, села Лозни та Майдан-Сахнянський, х. Саченко); Снітівська (с. Снітівка – 1306, пос. Малаківщина – 127, 2 хутори); Сусловецька (с. Суслівці – 1513, с. Копитинці – 752); Терлівська (с. Терлівка – 1169, с. Ревуха – 424, 2 хутори); Чаплянська (с. Ча-

пля – 1078); Щедрівська (с. Щедрова – 878, млин, с-г при заводі); Юрченська (с. Юрченки – 783, с. Рожни – 865).

2. Меджибізький район: Характерною рисою була вища концентрація поселень навколо центрів С.Р. Волосовецька (с. Волосівці – 1577, сторожка); Гнатовецька (с. Гнатівці – 1425, 4 хутори, 3 сторожки: Вербичина, Геляків, Дідикова); Голосківська (с. Голосків – 1936, х.Аренда); Головчинецька (с. Головчинці – 1462, колонія Дитячий городок – 177, 2 хутори); Западинецька (с. Западинці – 1087, с. Міхунки Лісові – 424); Карповецька (1155), Лисогірська (1084), Лисанівська (1018), Митковецька (1042), Паньковецька (934), Русанівська (1094), Шрубківська (2166) – охоплювали переважно центри С.Р.; Марковецька (с. Марківці – 939, х. Кошельник); Меджибізька (с.мт Меджибіж – 4614); Ставницька (с. Ставниця – 1247); Трибухівська (с. Требухівці – 1645, х. Любомірка); Ярославська (с. Ярославка – 1961, висілок Бувша комуна – 116).

Аналіз підкреслює, що поруч із великими селами зберігалася традиційна система розселення у формі дрібних хуторів (1–5 осіб), які співіснували з новими радянськими утвореннями («комуни», «дитячі містечка»).

Антропонімічний портрет та мікроісторія громад за даними актів цивільного стану. Джерельною базою для реконструкції персонального складу мешканців регіону у 1926 р. слугують книги реєстрації актів цивільного стану Летичівського ДРАЦСу (ДАХмО, Ф. Р-6438). Попри фрагментарність збережених записів (с. Буцни, Голенищеве, Мордин, містечка Новокосянтинів та Антонівка), вони дозволяють проаналізувати соціальну стратифікацію та етнокультурні трансформації подільського соціуму [3, арк. 1–128].

Соціально-професійна та етнічна характеристика. Документи фіксують чітку диференціацію: у сільських громадах (Голенищеве, Мордин) домінував прошарок хліборобів-одноосібників, тоді як у містечковому середовищі (Новокосянтинів) концентрувалися кустарі та ремісники (наприклад, родина коваля М. Лезника). Спостерігається тенденція до зміни формаль-

ної ідентичності: представники родин із польським корінням (Шупровичі, Цибульські) офіційно реєструвалися як українці [1].

Персональна реєстрація народжень (вибірково):

– с. Голенищеве та Майдан-Голенищівський: зафіксовано народження Валентина Шупровича (батьки – Болеслав та Гонората), Оляни Цибульської (Пилип та Клавдія), Федори Драчук (Трохим та Олена), Івана Сердюка (Іван та Олена), Надії Майданюк (Архип та Текля), Івана Ілюся (Іван та Степанида), Андрія Загамули (Лука та Домна).

– м-ко Новокосянтинів та село Антонівка: родини Олександра Надобка (Микита та Дарія), Івана Рибак (Степан та Горпина), Станіслава Заболотного (Андрій та Бригіда), Петра Токаря (Лука та Юстина), Йосипа Лезника (Мошко та Шейва). Окремо виділяється група пізньої легалізації дітей (М. Дрітель, Ф. Курцман, Х. Меламуд); Ксенія Коцюр (Андрій та Ярина).

– с. Мордин (Прилужне): Ольга Кошлань (Степан та Онісія), Іван Цибульський (Микола та Ярина).

– Буцнівська С.Р.: Борис Куніцький, Радіон Щербатюк, Валентина Бочула (Петро та Текля).

Системний аналіз метричних записів 1926 року свідчить про високий рівень життєздатності громад та триваючі процеси асиміляції на тлі збереження традиційних господарських укладів [3, с.1-128].

Соціальна інфраструктура: освітня мережа та охорона здоров'я. Становлення соціокультурної інфраструктури Летичівщини у 1920-х роках відбувалося в межах жорсткої нормативної бази, визначеної «Кодексом законів про народну освіту в УРСР» від 2 листопада 1922 року, що заклав фундамент триланкової структури навчання від дошкільного виховання до професійної підготовки юнацтва [7, с. 14]. Процес розбудови мережі розпочався одразу після завершення бойових дій, внаслідок чого вже у 1925–1926 роках освітній ландшафт регіону демонстрував значні кількісні показники, охоплюючи 37 трудових шкіл у Летичівському районі з 2 098 учнями та 16 аналогічних закладів на Меджибіжчині, де навчалось 1 274 дитини [1, с. 14]. Центральну

роль у цій системі відігравали містечкові семирічки, зокрема Летичівська школа, яка під керівництвом 14 вчителів забезпечувала навчання 536 вихованців, тоді як у Меджибізькому районі функціонувало два таких заклади для 599 осіб [8, с. 4].

Трагічна спадщина воєнних років зумовила появу специфічного сектору соціального виховання, яскравим прикладом якого стало Летичівське дитяче містечко, розгорнуте у приміщенні колишньої повітової в'язниці для 216 сиріт, чий побут забезпечував штат із 35 працівників [7, с. 4; 8, с. 98]. Паралельно у селі Головинці на базі сільськогосподарської колонії діяв ще потужніший заклад на 320 місць, де виховання базувалося на принципах самозабезпечення та праці на власній шкільній фермі під наглядом 49 адміністраторів та вихователів [9, с. 95]. Ця розгалужена мережа доповнювалася 38 хатами-читальнями та численними гуртками лікнепу, що разом із приватними курсами рахівництва та машинопису, дозволеними розпорядженням Наркомосвіти від 5 квітня 1926 року, формували нове освітнє обличчя краю [4, с. 25; 1, с. 14].

Логічним продовженням соціальної опіки стала розбудова медико-санітарної мережі під егідою НКОЗ, яка станом на вересень 1925 року мала чіткий поділ на міський та сільський сектори. Основні стаціонарні потужності концентрувалися у селищах міського типу, де функціонували лікарні на 10 ліжок у Летичеві та 12 ліжок у Меджибожі, при кожній з яких діяла аптека та працював медичний персонал у складі лікаря, фельдшера та зубного лікаря [1, с. 5]. Натомість сільська місцевість потерпала від дефіциту кадрів, обмежуючись амбулаторною допомогою та поодинокими фельдшерськими пунктами, де на весь Летичівський район припадав лише один лікар та одна повитуха. Важливим кроком у боротьбі за здоров'я майбутніх поколінь стало створення пунктів «Охматдиту» та консультацій для вагітних у Меджибожі, будинку немовлят у Летичеві та спеціалізованої установи для дітей із розладами поведінки у селі Гришки [1, с. 6]. Загалом у 1926 році державна служба, що об'єднувала сфери освіти та медицини, охоплювала понад 14% самодіяльного населення

Летичева, що свідчило про поступову інституціоналізацію гуманітарної сфери та перехід від екстрених заходів до системного соціального планування.

Модернізація комунального господарства Летичівщини у 1926 році відображала перехідний стан міських поселень, де напівсільський характер забудови поєднувався з поступовим впорядкуванням публічного простору. Земельний фонд Летичева площею 737,9 га був переважно орієнтований на присадибне господарство (511,2 га городів та садків), тоді як під житловими кварталами перебувало лише 173,3 га, а громадські сквери займали критично малу частку в 1,6 га [1, с. 8]. Житловий фонд містечка, що нараховував 939 володінь, залишався здебільшого приватним (лише 113 одиниць було націоналізовано), причому мурованими були лише 57 будівель із загальної кількості 974 об'єктів [1, с. 8]. Попри наявність 34 вулиць загальною довжиною 21,3 км, жодна з них не мала брукованого покриття, хоча санітарно-технічна інфраструктура вже включала комунальну лазню, різницю та мережу аптек. Енергетичне забезпечення Летичева на той час здійснювалося від приватної установки при млині, на відміну від сусіднього Меджибожа, де функціонувала власна електровідня потужністю 16 квт [1, с. 9]. Мінімальний рівень безпеки в умовах дерев'яної забудови підтримував добровільний пожежний пост у складі 4 осіб із технічним арсеналом із 4 помп [1, с. 9].

Аграрний сектор регіону у 1926 році базувався на індивідуальному землекористуванні (8 320 господарств у Летичівському та 6 016 у Меджибізькому районах) при незначній частці перших колективних форм – артілей та комун [1, с. 10]. Структура посівів демонструвала чітку орієнтацію на жито (37,5% площ) та овес, причому врожайність озимих культур (54–58 пудів з десятини) була стабільною для Поділля [1, с. 12–14]. Проте технічна оснащеність залишалася низькою: понад 47% господарств не мали робочої худоби, а на 100 дворів припадало лише 40 плугів, що змушувало понад половину селян вдаватися до найму реманенту або супряги [1, с. 19–21]. Соціально-економічний розрив підкреслювався й аскетичним раціоном мешканців, який був пере-

важно рослинним із річною нормою споживання житнього хліба у 13,47 пуда при мінімальній частці м'ясних та цукрових продуктів [1, с. 21]. Водночас держава намагалася підвищити культуру землеробства через запровадження насінневого контролю згідно з Постановою від 19 червня 1926 року [5, ст. 14].

Промисловий потенціал краю був зосереджений на переробці сільськогосподарської сировини, де флагманом виступала Щедрівська цукроварня, хоча її штат складав лише 8 постійних робітників [1, с. 24]. Основний тягар задоволення побутових потреб громади несла дрібна приватна промисловість (116 із 120 закладів), представлена мережею з 58 кузень, 25 млинів та вітряків, а також деревообробними майстернями, що спеціалізувалися на виготовленні коліс [1, с. 25]. Потужність цієї мережі дозволяла переробляти понад 317 тисяч пудів зерна на рік та повністю забезпечувати регіон олією власного виробництва [1, с. 26]. Таким чином, економічне обличчя Летичівщини 1926 року формувалося за рахунок адаптивності дрібного власника та поступової інституціоналізації державного сектору, що створювало передумови для подальшої трансформації регіону.

Кустарно-ремісничє виробництво Летичівщини у 1926 році відзначалося значною галузевою розмаїтістю, що забезпечувало високий ступінь автономності сільського побуту. У сільській місцевості району функціонувало 280 кустарних закладів із 530 зайнятими особами, серед яких домінувало виготовлення конопляних тканин (113 господарств) та взуття (71 майстерня). Унікальною рисою регіону став промисел із плетіння рогози, у який було залучено 262 господарства, що перетворило край на один із провідних центрів цього ремесла в межах усієї округи [1, с. 27]. На відміну від сільського господарства, ремесла Летичева та Меджибожа мали вужчу спеціалізацію, обслуговуючи міщанські запити через роботу бляхарських (57), кравецьких (28) та взуттєвих (40) майстерень. Загальна структура промислів залишалася переважно індивідуальною та родинною, оскільки з 5 602 майстрів Проскурівської округи 5 056 працювали одноосібно, що підкреслювало спадковий характер подільського ремесла [1, с. 27].

Економічне життя краю стимулювалося розгалуженою мережею торгівлі, де в умовах нової економічної політики співіснували державна кооперація та приватний сектор. У Летичівському районі діяло 39 закладів споживчої кооперації з річним товарообігом у 384,1 тис. карбованців, тоді як на Меджибіжчині функціонувало 19 аналогічних установ [1, с. 28]. Попри системний податковий тиск на приватних торговців, традиційні ярмарки в Летичеві залишалися ключовими вузлами обміну, де щомісяця відбувалося по два великих торги з потужним оборотом худоби [1, с. 31]. Паралельно розвивалася сільськогосподарська кооперація, представлена кредитними товариствами та молочарськими артілями, що надавали селянам доступ до пільгових позик, сума яких на кінець 1925 року сягнула 45,8 тис. карбованців [1, с. 30].

Фінансова стабільність регіону трималася на фіскальних надходженнях, де провідну роль відігравав єдиний сільськогосподарський податок, що приніс бюджету Летичівщини 84,5 тис. карбованців [1, с. 43]. Видаткова частина бюджету чітко демонструвала соціальну спрямованість тогочасної політики: найбільші суми спрямовувалися на народну освіту (52,4 тис. крб) та охорону здоров'я (18,6 тис. крб), водночас значні ресурси поглинало утримання управлінського апарату районних виконавчих комітетів та сільських рад [1, с. 46]. Поступове відновлення довіри до фінансових інституцій засвідчила діяльність державної ощадної каси в Летичеві, де вклади переважно службовців та заможного селянства склали 3,2 тис. карбованців, а страхові операції забезпечили мінімальний захист господарств від пожеж та стихійного лиха [1, с. 47–49]. Таким чином, фінансова система середини 1920-х років забезпечувала функціонування ідеологічно важливих галузей за рахунок перерозподілу доходів від приватного сектору та селянства на користь державного апарату.

Отже, комплексний аналіз соціально-економічного та адміністративного стану Летичівщини у 1926 році дозволяє констатувати, що цей період став визначальним етапом трансфор-

мації краю, де традиційні уклади подільського села переплелися з радикальними модернізаційними інтенціями нової влади. Рік 1926-й зафіксував унікальний стан «господарської рівноваги» періоду НЕПу: приватна ініціатива в кустарних промислах та дрібній торгівлі ще зберігала життєздатність, проте вже системно витіснялася жорсткою вертикаллю державної кооперації та планування. Адміністративна реформа, що ліквідувала губерньський поділ і закріпила статус Летичева як районного центру Проскурівської округи, заклала фундамент сучасної управлінської моделі регіону, де містечко з населенням понад сім тисяч осіб (із загальних 35 821 мешканця району) постало як потужний адміністративно-господарський вузол.

Водночас сільське господарство, залишаючись стрижнем економіки, демонструвало глибоку технічну відсталість індивідуальних дворів. Високий відсоток «безкінних» господарств та домінування ручної праці свідчили про вичерпання екстенсивних методів розвитку, що згодом було використано як ідеологічне виправдання для насильницької колективізації. Соціальна самоорганізація через селянські товариства взаємодопомоги та насінні фонди ілюструвала спроби влади інтегрувати селянство в радянське правове поле, одночасно впроваджуючи жорсткий класовий контроль у культурно-освітній сфері.

Летичівщина 1926 року постає як динамічний регіон у стані активного інституційного будівництва – це був останній рік відносної стабільності перед початком масштабних соціальних експериментів. Опрацьовані архівні матеріали та фундаментальні дані Всесоюзного перепису населення 1926 року [10] створюють цілісну джерельну базу, яка підтверджує, що закладена в цей період адміністративна архітектура визначила вектор розвитку краю на десятиліття вперед. Високий рівень збереженості тогочасних документів, що зафіксували рельєфний відбиток епохи, дозволяє сьогодні з високою точністю реконструювати повсякдення та виклики, з якими стикалося подільське суспільство рівно століття тому.

Список використаних джерел і літератури:

1. Матеріали до опису округ УСРР: Проскурівська округа. Центральне статистичне управління УСРР. Харків, 1926. 49 с.
2. Список населеним місцям Проскурівщини (За попередніми підсумками всесоюзного перепису населення 17/XII 1926 р.). Проскурівське окружне статистичне бюро. Проскурів: Державна друкарня, 1927. 60 с.
3. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). Ф. Р-6438: Книги державної реєстрації актів цивільного стану Летичівського районного відділу РАГС. Оп. 1. Спр. 7: Книга реєстрації актів про народження, шлюб, смерть за 1926 рік. 128 арк.
4. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1926 рік. Народний комісаріат юстиції. Харків: Укрголовліт, 1926. Відділ 1. Ч. 1–26. 430 с.
5. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1926 рік. Народний комісаріат юстиції. Харків: Укрголовліт, 1926. Відділ 2. Ч. 1–46. 818 с.
6. Державний архів Хмельницької області: Путівник. Том 2 / відп. ред. Г. Осадча. Київ; Хмельницький, 2008. 672 с.
7. Кодекс законів про народну освіту в УРСР : затв. Постановою ВУЦВК від 22 листоп. 1922 р. Зб. узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1922. № 49. Ст. 729.
8. Сірачева Г.С. Історія Летичівської першої. Провінція. 2007. 15 липня. С. 4.
9. Коржик С.А. Дитячі будинки на Летичівщині у 20-х роках ХХ століття. День Соборності України : зб. наук. пр. Гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2023. Вип. 10. С. 92–113.
10. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. XII: Украинская Социалистическая Советская Республика. Правобережный подрайон. Левобережный подрайон: народность, родной язык, возраст, грамотность. Центральное статистическое управление СССР, Отдел переписи. Москва: Изд-е ЦСУ Союза ССР, 1928. 480 с.